

ציד הגבירה

לספרות, אגדות ועיון

ציד הגבירה

מאת אברהם הגורני

יצחק אורבך אורפו, "הגבירה"; ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד; 1983; עמ' 223

כמו צוהר נפתח באור התכלת העזה. לקראת חלל אפור. מציאותי יותר. מורכב. יצחק אורפו, סוף סוף, מתחיל חודר לתודעה הספרותית הקיבוצית שלנו. לי אחר שתיקה ממושכת של הביקורת ה"רשמית". האקדמית. "הגבירה" — ספרו החדש — חזירה זו מש"א אירה יושם. וניכר רצון ציבורי להקשיב לסופר. ואף שדבריו, לעתים, קשים ומיסורים — הם נשמעים טוב שהם נשמעים. כמו לוואי לקולה של היצירה עצמה. "הגבירה" נועדה להיות חולית-ביניים בין "בית לאדם אחר" (הקיבוץ המאוחד, תשל"ה) לבין "העלם" העומד לצאת בקרוב. כל אלה תחת הכותרת מחזור עתליה. לפי מצב הדברים הנוכחי — הספר שלפנינו הוא היות קריאה. לא שכאן פתיחה וסיום ובינ-פתיחה לסיים, שמתחברים. לחטיבה אחת שלימה ומסוימת לעצמה. אם התכוון המחבר לשלימות מעין זאת או לא התכוון ענין אחד הוא. וענין אחר הוא התוצאה. "עד כאן" אומר המחבר ובכך נחתמה היצירה, שפרקה הראשון קרוי, "שטר חוב ישן" ופרקה הכ"ט: "ומים אחרונים". מה מתרחש בכ"ט פרקים אלה של השני בכרכו, "מחזור עתליה". מה לא מתרחש.

בפרק הראשון — וכל אחד מן הפרקים נושא עתה כותרת משלו — מוצג, "שטר חוב ישן", כאמור לעיל. אולם כבר בפתיחה מכניס אותנו המחבר לעולם, שבו המובן הפשוט של המלים הוא רק אחת האפשרויות למימוש הטקסט ולא החשובה שבהן. "השבון פתוח", למשל, יכול להפוך מ, "איזה דבר, דבר פשוט" בלשונו של שרגא, הנוטע הקשיש, ל, "שטר חוב" תקף מאד, הגוגע לכולנו. אבא של שרגא, יעקלה פעלדשער, בטל את כל צדור הסכונותיו, נתן אותו תרומה לבניין ארץ-ישראל. ורק תנאי אחד היתנה: "שאם חסר ר" שלום העניין הציני לא יעלה יפה, כי או יוחזר לו חכסף". (עמ' 20). איזי שטרנהרץ אורנן הוא נכדו של מי שחתם כעד. והוא, הנכד, חייב לפרוע את החוב. ואם יוכח, כמובן, שאורנו ענין — כלומר, הציני, לא עלה יפה. ואם עלה הענין הציני יפה או לא עלה — זהו, אם כן, חשבון פתוח. הדרך שבה שאלה גורלית זו מעלית בפרק הפותח היא מתוכמת. איש איננו אומר כאן, כמו הגבירה או הגבירה של קניוק ב"היהודי האחרון", שמאה שנות ההתיישבות בארץ הן כקצף על פני המים או משהו כיוצא בכך. רק מסר פר על יהודי אחד, פשוט, בעיירה קטנה, ש"יום אחד, איזה מיטוואך משעמם, לא היו קונים, פתח את ה" גשמה שלו והציץ ונבהל: מה טעם לכל החיים הי" אלה, בבוקר קמים ובלילה ישנים, ובאמצע לא כלום. והגשמה מה? לקח את הצרור ונחזו אותו תרומה ל" בנין ארץ-ישראל". (שם). זה הקטע שבו שובץ המש" פט בדבר, "הענין הציני", הנזכר לעיל. מה היה הצרור הזה למשפחתו של אותו אדם, שאלו היו כל הסכונותיו מעמלו בסוסים ובעופות. והנדוניה לבת שאבדה. והאסון או הטרור, כפי שהדבר נראה בעיני האשה. כל זה איננו צריך, אולי, לחייב אנשים מפור כחיים התיים היום בארץ-ישראל אלא אם כן ירצה משהו, נאמר, לפתוח את הגשמה שלו והציץ לתוכה ולשאל: מה טעם לכל החיים האלה בלי החזון הי" ציני, והאם, בדיוק, זו החברה אליה התפללו יהודים תמומים וכי' וכי', זנ, אולי, שאלה חוקיספרותית נכ" בדה. אבל אליה ואל שכמותה מכוון אותנו הטקסט. זהו המארג של סיפורי-מעשה, המפצל לסיפורי מעשה. החוקף את בעיות היסוד הקיומיות באמירות-אגב מת" הצלות. בלשונו עילגת לעתים. בסיטואציות גרוטסקיות ולא בעברית סטילית. מפי אנשים לא-גיבורים. לא עמוס-עווים יפיינפש. המארג הספרותי-הזה הוא מלאן כת מחשבת של קישור בין השם, הלשעבר, הגוללה, ההורים שאינם לבין הכאן, והכשני, הכנים.

איזי שטרנהרץ אורנן כבר בשם שלו מביע את הכפילות. אורנן שוב אין בו די. חוזרים לטרנהרץ. אבל, בינתיים, נוצרה זהות אורננית. ובכן יחזי שני השמות כאחד. המחבר נוטה — לאחורונה — לספר דברים שאירעו בו עצמו. כיצד השתדל למחוק את ה" עבר ולכתוב סיפורים ישראליים מנותקים, ככל שניתן הדבר, מן העבר. עד שלא יכול לעמוד בניחוק והחל חוזה אל, "רחוב הטומוניה". אל העיירה. והוא איננו חיד. בן-גוריון לא חזר לגרין. הוא נשאר בן-גוריון. גרין נשכת. אבל אכזר ישרון אלמלא הוקין היה חוזר לפרלמנט. הוא, בשיירי, בוכה את הגעגועים. סופרים אינם מדינאים נחרצים. ומן הגולה זההי שוב אין צפויה תחרות. ועל כן יצחק אורבך אורפו הוא היום סופר, "משוחרר". מתסבין. הוא חוזר אל עצמו. הוא יכול להעמיק לספר במציאות שלנו דווקא משום שהוא יכול לתת את כולו.

איזי שטרנהרץ אורנן, "עוסק היה בשאלה הנכבדה" — כך מספר לנו יצחק אורבך אורפו. בפתח הגבולה. והשאלה הנכבדה איננה אם הענין הציני עלה יפה או לא. ענין זה אפשר למות עליו אך אין בו כדי להביא, "מילגת מחקר בחוץ-לארץ". כלומר, אי-אפשר לחיות ממנה. השאלה הנכבדה, מבטיחת המילגה, היא בדבר, "החלל הפנימי ותחלל החיצוני (הפיסי) במבנה הארכיטיפי של אלת הפריון הכנענית". (5). כך, אפי' שר' היה לטעון: אירוניה מגושמת משהו, שחיצית שלוחיה כלפי החוקרים המספקים את סקרנותם על חשבון הציבור. אבל כל העיסוק הזה באלה-האם החור' זרת להכיל בתוכה עולם ומלואו אמר למלא תפקיד נכבד בהמשך. עצם השם הגבירה מחייב את הדבר. אפילו הילדה הקטנה פפה, ביתו של איזי, מגלה ס" מני אלה-בולעת. ואין צריך לומר עתליה. עתליה ש" מקראי אורפו המשוחרר מצרף לשם הפרטי-הציבורי-המלכותי הזה את התניכה, "רפורט". אבל איזי איננו יודע, לאחר ליל-אהבים עם אשה זו: "מה מושך בה באשה הגושית הזאת הנחבאת במלבושים חסרי צורה ונודפת ריח פטריות. (26).

איזי הוא יודע אבל נמשך. ולא רק הוא. גם אשתו, ליוזה, והדברים יגיעו ומסובכים בפרק השני, "היוכה של עתליה". אולם אין דבר המתפתח והולך מפרק לפרק שלא גרמו, בדרך כלשהי, בפרק האקספוזיציה. רק בפרק השלישי — והוא, "השלישי הנעדר" — מס' חבר לנו, שפפה הילדה נקראת על שמו של פשו המת. זה אשר מנוכחותו לא יוכלו להמלט לא איזי ולא ליוזה, אפילו עתליה, בפרק הרביעי — נקמחה המתוקה של ליוזה — משמשת רק ממלאת-מקום. היא, בינ' נויים, גם שלוחה של כל מיני, "רפוקים" ואת צמיגי ה"חיפושית" שלה קורעים אייביה האלמיים. אבל רק בפרק החמישי —, כפי הנער הזה, "חזור" — קובע המחבר בתודעתו, "מה האשה היתה נאמנה אך לאוה, לפטר שלה, המת. לו היא מצפה מאחורי הילון.

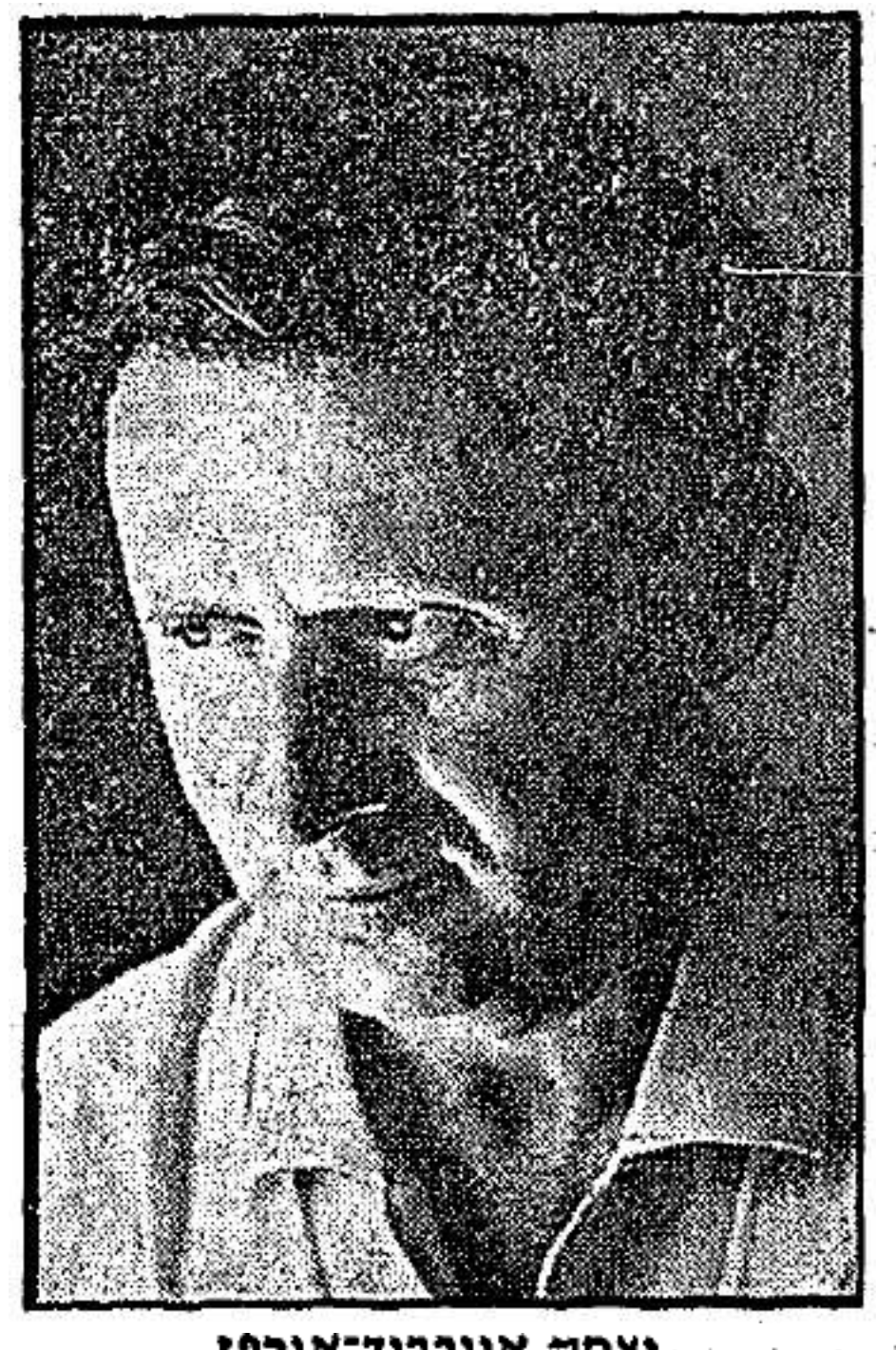
מכאן ואילך מתחזור לקראת שהדברים לא יתחזרו על נקלה. הם אינם כפשוטם. איזי החוקר איננו חוקר. את המילגה לעולם לא יקבל. חיי הנישואין אינם חיי גישואין אלא גהיגום מתמשך של השפלות ותלות ו" אחיות-עיניים עם רגעי חסד נדירים והבית איננו בית. איומה בית. מהו אדם? אדם זהו ומהו בית למשפחה. ומה בין ביתו של אדם, זו אשתו, לבין הבית של כלנו. נאמר: הכללי, האנושי או הלאומי. ומה בין הבית, שאנו מנסים להקים לעצמו, לבין הבית שממנו יצ' אנו. בית אמא. אותה אם, במקרה זה, שממנה נמלט איזי? והאם יכול שיהיה לאדם בן מיניו, וולדה הי' יהודי בפרט, בית של ממש או שמה רק מוולדה אדם? זה חיד. כגון זו, שארזה ביתו של שרגא ברים ל" אהיה, שעה שגורש מן הקיבוץ שעם מיסדינו נמנה — והוא לא בטל אותה עמו במסע הנטיעה הרבתי שלו. או מוולדתו של איזי עצמו, אשר בשעת וידוי אצל עתליה אומר על עצמו:

נכון. היא על המוודות... פעם השב, אחרי מלחמת יום כיסור, הוכינו, למדנו לקח. מה למדי? נו? או? אדם מנסה להקים בית ומקים חורבה? אי? או? לא, זאת אומרת, כן. בערך. ומה כבר חשוב. במובן השב, כאמת חשוב? משהו? מה? היה אחר, אמר, בשמיים אין אף אחד ופה על הארץ מה אני עושה. זו היתה במקרה אמא שלי. כן. הושימה יריה ואמרה, אל תקווב אותי לבד. אל תקווב אותי למד — (96).

עתליה, רחוקה מרגשות, מסכמת, "אתה חי שאר כאן. תקוע. לתמיד". (שם) כל מי שאיננו יכול להת' קשקש לא יוכל למצוא בשום סינה. לא בית. ולהיות "תקוע" כאן — אין זה בדיוק מימוש של חלום. הצי' דקתה של בריחה מאם, מעבר. יצחק אורפו מסבך איפוא את נפש גיבורו ומסבך ממילא את סקציה חיי

סיים בין הגיבורים לבין עצמם. את שאלותיו הנוקבות על מצבנו הקיומי הוא שם בפי הדוברים בשעות הי' נראות פחות מתאימות לשם השמעת הצהרות. ואולי לא. עתליה, לאחר ככלות הכל, מזכירה לו לאיזי את אמא שלו. והשאלה הנשאלת היא: האם נחוץ היה לגבב את כל התסביכים כולם ולטעת אותם באוסף האומלל של הדמויות. כאילו הפריצה של כל המוס' כמות — לפחות בהרפור — תשבור מחסום אחרון. נכון, אפשר לצאת מן הדעה. עתליה, שעה שהיא מגינה למען שפיות, נוקטת את לשון ההפגנות הי' פוליטיות העכשוויות. אבל ישנן בעיות קיומיות של עם ישראל שמעיקות על הפרט. למשל, ההרגשה ש' השואה הצדיקה את דרכם של היוצאים מן הגולה ועולים לבנות ולהיבנות בארץ. אבל רגע, לשמחה מה זו עושה? הן ההורים שנשארו שם ביסטו. ותסבין רצח-אם מונחת על ערימת התסביכים של איזי החצוי. איזי הראשון ואיזי השני.

יש שמתארים את כל מעשה בנין הארץ בידי חלוד צים ראשונים כמעשה של חבר סהרורים, מטורפים. הוזים וחולמים. קודחים ובוניים. נורמלים, במושגים המקובלים, בודאי שלא היו. אבל בניהם נחשבו לי' פשוטים, ישרים, לא חכמים מדי, מפוכחים. והנסיים לכאן רוצים היו להידמות אליהם. להשליך את העבר. את הגלות. לשכות. זו היתה המצווה. לא רק אנשי המורה התבקשו לשכות את מוצאם כדי להידמות לי'

יצחק אורבך-אורפו

ותיקים. לא רק הם. כל המהגרים התבקשו לעשות כן. העדויות הספרותיות רבות ואליהן מיתוססת עדו' תו של מחבר, "הגבירה". המנסה לתזמר מוטיבים ומיץ רוסים על רקע הכאן והעכשיו הנשענים על הלא-כאן ועל הלא-עכשיו. מוטיב הבית מול מוטיב המוודות, מוטיב הגבירה, המלכה, האלה, האשה בולעת הכל, שהיא גם הבית. האדמה. הארץ. מוטיב הגבר כקרבן, כנרדף, כור בביתו שלו. הנה כך מזההר איזי לנוכח שרגא:

הוא נהנה, פשוט, יודע ליהנות, בוקן! — קבע איזי בלבו, לא בלי קנאה. מגורש מכיתו ומקי' בוצו, מזולזל על-ידי בתו, נזר חסר בית בעיר זרה עם שתיליו המצחיקים, והתיס — יסלח לו אלונים! — ואני פה, בעל-בית, מכוניס בינלאו' מיים בגלים עניין במחקרי, וריון (אמנם נדהם מעט) כחצרה של המלכה עתליה, ונושא שליחות, שעניינים אמנם אינו יודע לי, זמנית, (— —) והנה זה, שהוא ככר המל אירה, מרגיש כאן ככית, ואני שזה ביתי מרגיש בנלות. (127—128).

להרגיש בארץ, בבית — כבגלות: זוהי אולי הנקודה המעניינת ביותר, שאותה מעלה יצחק אורבך אורפו בספר. המסע הזה אל זאת הנקודה איננו נפתח אצלו ב"הגבירה". מנקודת-ראות שגויה הוא מלוות את כל כתיבתו. זוהי הנקודה העשויה לקבוע, בלשון דבר, אם הענין הציני עלה יפה או לא עלה יפה. האם נצליח להרגיש כאן, בארץ הזאת, מלנו, כבגלות או, סוף סוף, נתחיל להתייחס, ברצינות, אל המקום הזה כאל בית. האם יהיה זה בית לעם אחד או לשני עמים. האם העם האחד יהיה אחד או לא יהיה עם. ההרגשה, שמרכיב להיות איזה סוד גדול ונורא-הוד מאחורי המציאות המגושמת וכי את הסוד הזה צריך האדם לחשוף כדי להגיע לוהות עצמית — הוא צד אחר של אותה בעיה. איזי, שהושבע פעם במין טקס ל"הגנה" חי בהרגשה שהחמיץ את מלת המפתח שבטקס משום שממש כאשר היא נשמעה הוא נפל, לוט-עניינים לקרקע. אין מלת-מפתח כזאת. אין צעיף של מיסתורין אלא בדמיונו.

יצחק אורפו איננו מוכן להשלים עם מציאות גטולת סמל, גטולת סוד. הוא זקוק למלכה, לרוונות, לאלות. הוא צריך להיות אחד מתוך קבוצה של מעריצי אשה, ספק קדושה ספק קדשה. זו שלא די לה במחזריה ודלכי על שתיים. היא זקוקה למגע של עץ לאחר שאחד ממאהביה הצעירים מתאבד. עץ, גם הוא מוטיב חוזר בנובליה. שרגא, הנסע הנוגד את אותו. אך אין טעם לחטט בערימת הסמלים. יוד די הומר ריאליסטי, חי, ריטט בלעדיהם. כשם שאין צורך בגי' לוי עריות. אבל מה לעשות כאשר קיים צורך לתת את המסובך שבמסובך.

ואולי המציאות היא שעולה על כל דמיון. והמחבר מדובב אותה. לרוב מתוך כאב אך גם כמי שנהנה לטפח בחומר. לא בלי להתכוון מה געשה בערוגות הספרות של עמיתיו. לא בלי ביקורת. כמו צוהר נפתח באור התכלת העזה. אורפו איננו מביט על שמי חולדה. הוא צופה על הכרד התל-אביבי. הוא איננו מלקט פה ושם בארץ-ישראל. סיסמאות. פלקטים פיק" טיים. הוא מבקש ליצור את הנבירה. התעניינות הגו' בריה בו ובכתבי איננה רק ביטוי לעייפות-מה מחר בינתי-ביקורת יש בה משום הכרה בכוחו של המסר החושף אותנו אל מול פניה של המציאות הישראלית בכמה מגילוייה מעוררי-הדאגה.